

Modernizáció: globalizáció, amerikanizáció?

Változási tendenciák a hazai olvasási és könyvtárhasználati szokásokban

Nagy Attila

1989-90 Magyarország számára is – az egész Kelet-Közép-Európával együtt – döntő esélyt jelentett: ismét bekapcsolódhattunk a világméretű modernizációs tendenciákba. Véget ért egy voluntarista ideológia egyeduralma, s ennek nyomán gyors és radikális változások következtek be politikai rendszerünkben; (az egypárt-rendszert a többpártrendszerű parlamentáris demokrácia váltotta fel), a tervutasításos gazdaság helyébe a piacgazdaságot kezdtük kialakítani. A fentiek nyomán az első években jelentős mértékben megnőtt az infláció (30-35%), az addig szinte ismeretlen munkanélküliség 10-12%-ra ugrott, csökkent a GDP és a lakosság életszínvonala is. 1993 végére a jelzett negatív tendenciák jelentős része megfordult, beindult egy enyhe gazdasági növekedés, 1994-re 18%-ra sikerült leszorítani az inflációt, megállt a középrétegek lesüllyedése, „*mind a foglalkoztatottságban, mind a GDP termelésben 50% fölé került a magángazdaság súlya.*”¹ Ugyanakkor az 1994-es kormányváltást követően a kormányzat a gazdasági egyensúly javítása érdekében feláldozta a gazdasági növekedést, 10%-kal ismét megemelte az inflációt (1995), amit még 1996-ban sem tudott 23% alá nyomni, radikálisan visszafogta a fogyasztást, másfél évre leállította a privatizációt. „*A társadalmi jelzőszámok világosan jelzik az akut válságot, a reáljövedelem csökkenését, a fogyasztás, a lakásépítés, a kulturális tevékenységek visszaesését.*”² Mindent összevetve, ezen folyamatok fő vesztesei a középrétegek voltak, a szegények száma* az utóbbi 3 év alatt 1 milliőről 3 millióra emelkedett, miközben a „legfelső decilis” jövedelmi szintje abszolút és relatív értelemben is egyaránt növekedett. (Óhatatlanul felmerül a társadalom kettéhasadásának rémképe = dél-amerikanizálódás).

Ugyanakkor a világ vezető társadalomtudósaitól pontosan tudjuk, hogy a parlamentáris demokrácia és a piacgazdaság kiépülése csak egyik, de nem elégséges feltétele a hatékony társadalmi modernizációnak. Éppen az erős közép-

* Főként a gyermekes családok és az idősebb korosztályok tartoznak ide.

osztály megteremtése lehet biztosítéka a kiegyensúlyozott társadalmi szerkezetnek, ahol viszonylag magas a lakosság iskolai végzettsége, ahol erős civil polgári kultúra, mentalitás, értékek és erkölcsök uralkodnak.

A felsoroltak hatására társadalmunkat (itt most nem részletezhető mértékben) egyre inkább az anómia (a normák elbizonytalanodása) és az elidegenedés jelenségei, tehát a céltalanság, az élet értelmetlenségének, reménytelenségének érzése jellemzi⁷. Egyetlen példával hadd érzékeltessem a „belső irányítók”, a kultúra által meghatározott normarendszer jelenlegi zavarodott, instabil állapotát. A megkérdezettek mindössze 10%-a állította azt, hogy „erősen kötődik valamelyik párthoz és mindkét parlamenti választáson 1990-ben és 1994-ben ugyanarra a pártra szavazott.”⁴

Ilyen előzmények után nagyon is jól értelmezhetőek azok a legutóbbi adatok, amelyek szerint országunk lakossága 1996-ban 40 ezer fővel lett ismét kevesebb, és az első világháború óta soha nem született még olyan kevés gyermek hazánkban, mint éppen az elmúlt esztendőben.

Féloldalas lenne viszont a társadalmi háttér felvázolása, ha legalább utalást nem tennénk néhány kétségtelenül meglévő, pozitív irányú változásról is: nőtt a közép- és felsőfokon tanulók aránya, emelkedett az önálló kisiparosok, kiskereskedők, vállalkozók száma.

Új piaci viszonyok, avagy változások a könyvkiadásban és az olvasási szokásokban

Kezdjük a legkeményebb adatokkal, a kiadási tendenciák jelzésével:¹³

	1990	1995
kiadott művek száma	6286	7355
kiadott művek összpéldányszáma (ezer)	9240,6	44795
kiadott művek összforgalma (milliárd)	6,6	11,5

Már a nyolcvanas évek derekától érzékelhető volt a címek csökkenése, majd emelkedő tendencia tapasztalható, ellentétben a példányszámokban, ahol öt év alatt csaknem 50 százalékkal kevesebb kötet került a boltokba. A könyvtárakban bekövetkezett 4-6-szoros, az inflációs rátát jelentősen meghaladó áremelkedés félreérthetetlenül jelzi a vásárlóerő radikális csökkenését, s ez a mozzanat a könyvtári és magánvásárlókat egyaránt jellemzi. Vagyis, egy sajátos feszültség növekedésének vagyunk tanúi. Miközben az egyén egyre inkább a könyvtárak állományára lenne utalva, ugyanakkor kénytelenek könyvtáraink is egyre kevesebb címet, gyakran már csak egyetlen (tehát gyakorlatilag nem, vagy alig kölcsönözhető arányban) beszerezni.

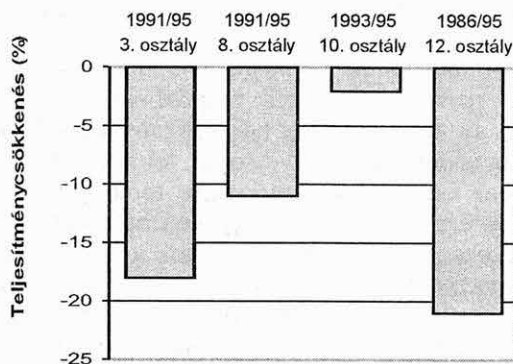
Külön részletező tanulmányban kellene feltárni a kiadás belső arányainak legfontosabb mozgásirányait. Egyetlen részmozzanattal hadd érzékeltessünk valamit egy esettanulmány alapján a legjellegzetesebb elmozdulásokból. Az 1980 és 1984 közötti években 19 könyvkiadó 207 gyermekkönyvet adott közre Magyarországon, míg 1990 és 1995 között már 73 kiadó mindössze 121 címet, azaz háromszor több kiadó alig több mint fele művet tudott megjelentetni.⁵ Különösen feltűnőek a tartalmi változások ezen a téren: radikálisan növekszik az ismeretterjesztő műfaj, illetve a sok és színes illusztrációval ellátott, kevés szöveggel kísért amerikai típusú mesekönyv, s csökken a klasszikus gyerekkönyvek és a népmesei gyűjtemények hozzáférhetősége.

A kiadásnál jóval alaposabban szeretnénk foglalkozni a piac valódi, belső viszonyait pontosabban feltáró olvasói szokások változási tendenciáival. Elsőként ismét a legkeményebb adatok, az időmérlegek számait villantsuk fel! 1963-ban naponként 24 percet, 1993-ban már napi 159 percet ült a tv előtt egy átlagos magyar férfi.⁶ Az olvasás esetében természetesen ellentétes irányú tendenciák zajlanak. Most csak az 1977 és 1993 közötti 15 évre és azon belül is csupán a könyv olvasási adatokra koncentráljunk.

Tovább romlik a kép, ha az olvasásra fordított időn belül elkülönítjük a napilapok, képeslapok, folyóiratok, illetve könyvek olvasását. A említett időszakban a könyv olvasásra szánt percek alakulása a felnőttek körében az iskolai végzettség szerinti bontásban a következőképpen alakult:

8 általánost végzetek: 10-ről 6 perc/nap
 érettségizettek: 18-ről 8 perc/nap
 főiskolai, egyetemi végzettségűek: 31-ről 17 perc/nap

Az olvasásteljesítmények csökkenésének aránya a 3., a 8., a 10. és a 12. osztályban

Vagyis, nem egyszerűen kevesebb időt tölünk az utóbbi években olvasással, hanem azon belül is a könyvek, s amint erről majd a későbbiekben még szó lesz, főként a klasszikusok, s egyáltalán az értékes szépirodalom (versek) a leginkább vesztesek, míg a napi és hetilapok, valamint a non-fiction és a direkt szórakoztató szépirodalom még relatív térnnyeréssel is jellemezhető.

Mindezen jelenségek szükségszerű következményekkel járnak a gyerekek és fiatalok világában, s ráadásul a fenti tevékenységek arányainak átalakulása nyomot hagy az iskolai teljesítményekben.

Az adatok részletező bemutatására, az összefüggések rendszerének feltárására itt és most nincs módunk, csupán röviden idézzük fel az Országos Közoktatási Intézet Értékelési Központjának legutóbbi jelentéséből a bennünket leginkább érintő megállapításokat.

- A legtöbb tudásterületen a teljesítmények csökkenése figyelhető meg. Kivétel csak a számítástechnikával kapcsolatos ismeretek köre jelent. (Mint köztudott, az utóbbi években jóval többen kerültek egy-egy korcsoportból a középiskolába, mint korábban, s az expanzió minden oktatási rendszerben természetes módon együtt jár az átlagos színvonal csökkenésével.
- Minden vizsgált korosztályban és minden tudásterületen regisztrálható az iskolák (főként város és falu) közötti nagyfokú különbség. (22. p.)

Feltétlenül idéznünk kell viszont az olvasással kapcsolatos teljesítmények alakulását bemutató ábrát.¹²

Minden kommentár nélkül, hadd nyomatékosítsuk, hogy különösen a 9 és 18 évesek körében tűnik riasztónak a teljesítmények 20% körüli romlása, s ráadásul a 3. osztályba járók esetében nyilván nem lehet szó a jelzett 4 év alatti „expanzióról”, (míg a középiskolásoknál igen). A 9 évesek olvasásértésének látványos romlása mögött sokkal inkább a szülői példák, a követendő felnőtt minták, a fentiekben már jelzett irányú változásait

sejtjük. Vagyis egyre nehezebb a „vastag könyveket” gyorsan, határidőre elolvasni, s ezért válik fontossá a már említett oldalszám és a könnyebb dekódolást jelentő videokazetta iránti érdeklődés.

A romló tendenciát jelző adatok ellenére az összkép – ahogyan erre még többször utalunk majd – meglehetősen ellentmondásos. Például az MTA Szociológiai Intézete 1996-ban 5000 fős reprezentatív adatfelvételt készített, ahol az egyik kérdésre („Az Ön számára mit jelent a kultúra?”) érkezett válaszok gyakorisági megoszlása az olvasáskutató számára is meglepő pozitívummal szolgált. (táblázat a túloldalon)¹⁴

Vagyis az olvasás csökkenő presztízse, a könyvtárak radikális emelkedése, a szakszervezeti, a községi, (és kisebb részben) az iskolai könyvtárak ezereinek megszűnte ellenére a magyar kultúra tradicionális irodalom-, könyv- és olvasásközpontúsága még a jelenben is igaznak tűnik. A Gutenberg galaxist oly sokszor eltemető jóslatai lám mégsem teljesülnek. Természetesen ma már a képernyőről is gyakran olvasunk, de olvasunk, és a könyv sem pontosan ugyanazt jelenti, mit 3-4 évtizede, de a kultúra hívószava mégis erre irányítja a magyar válaszolók harmadát. Az okok feltárása egy másik írás témája lehet, de a sajátos magyar és kelet-közép-európai hagyományok ereje itt is bizonyára tetten érhető, hiszen számunkra sok esetben az anyanyelven írott, nyomtatott szó (Sylvester János Új Testamentuma 1541, Károli Gáspár Bibliája 1590, Szenczi Molnár Albert zsoltárfordításai, Balassi versei, a felvilágosodás és a nyelvújítás,

**Az Ön számára mit jelent a kultúra ?
a válaszok százalékos gyakorisága**

könyv, olvasás, olvasottság, irodalom, versek	32
színház, múzeum, képtár, koncert, diszkó, mozi, kiállítás, illetve ezek látogatása	30
intelligencia, széles látókör, műveltség, tudás, világkép	22
szórakozás, kikapcsolódás, szabadidő, pihenés	16
művelődés	15
tv-nézés	13
iskola, oktatás, nevelés, tanulás, iskolázottság, egyetem	10
viselkedés, tiszteletadás, udvariasság, illem, az emberek (barátságos) viszonya egymáshoz	10
művészetek, festészet, szobrászat	8
zenehallgatás otthon	6
hagyományok, a régi kor megismerése, történelem	5
érdeklődés, tájékozottság, odafigyelés a nagyvilágra	5
újságolvasás, keresztretjévenyfejtés	4
életmód, szokások	3
rádióhallgatás	3
tudományok, filozófia	2
nemzet, nemzeti értékek	2
emberi kapcsolatok, beszélgetés, társasági élet	2
az emberiség, a népek lelhalmozott tudása, tapasztalata	2
sportrendezmény, meccs	1
népművészet, néptánc, kézművesség	1
gondolkodásmód	1

majd a reformkor alkotói stb.) sok esetben a nemzet, az ország megmaradásának hitét, reményét, netán átélte, hiteles valóságélményét is jelentette.

A már hivatkozott (1996) 5000 fős, országosan reprezentatív vizsgálat adatait, saját műhelyünkben végzett korábbi adatfelvételek eredményeivel összevetve egyértelműen kirajzolódik az utóbbi évek új piaci igényei. Állóképeket, pillanatfelvételeket helyezünk egymás mellé, hogy a változások irányaira és erejére következtethessünk. (Az 1978 és 1993 közötti országos vizsgálatokat Gereben Ferenc végezte.)

Elsőként az olvasott művek keletkezési idejét tartalmazó táblát tekintjük át! (Egyébként mind a négy adatsorban a 18 évesnél idősebbek válaszai szerepelnek.)¹¹

Mint látható, az idősoros összehasonlítás koherens elrendezést mutat. A XIX. század egyre kevésbé érdekes (1978-ben még a válaszok 20%-a, mára csupán 5% sorolható ide), míg a kortárs alkotások vonzereje ugyanilyen intervallumot tekintve megduplázódott (1978: 18% és 1996: 40%)! Jól tudjuk, a fikció egy kicsit menekülés a valóság szorításából, de egyúttal a felfedezés, a megismerés, az érvényes tudás

A legutóbbi olvasmányok, illetve az éppen olvasott művek összetétele keletkezési idejük szerint

A mű keletkezési ideje	A felnőtt könyv olvasók százalékában			
	1978 (országos felmérés)	1986 (országos felmérés)	1991 és 1993 (9 vidéki város és falu)	1996 MTA
Ókortól a XVIII. sz. végéig	2	2	2	2
XIX. század	20	15	6	4
XX. század első fele	14	12	15	15
1951-1960	16	9	16	
1961-1970	26	10		60
1971-1980	18	49	8	
1981-1990	–		22	
1990 után	–	–	60	40
Nem megállapítható	4	3	1	1
Összesen	100	100	100	100

megszerzésének egyik eszköze. Korai lenne most még, ebből az egyetlen táblából megítélni, hogy melyik igazság az erősebb ebben az esetben. Inkább vizsgálódjunk tovább!

A romantika és a klasszikus realizmus vonzereje csökkenő tendenciájú, a kortárs, értékes művek keresettsége szinte alig mutatható ki (3%), míg a szórakoztató, könnyed, kalandos, szerelmes témájú, az illúziókat, az álmvilágot mutató, a menekülési reakciókat sejtető olvasmányok népszerűsége érzékelhetően növekszik. Kevésbé radikálisan, de mégis egyértelműen erősödik a non-fiction, az ismeretterjesztő és tudományos, a tényeket, a tudni- és tennivalókat bemutató könyvtípus. (1996: népszerű ismeretterjesztő

= 13%, komoly ismeretterjesztő = 11%, szakkönyv = 4,5%, áltudomány = 2,5%, hittudomány = 1%)

Jól ismert jelenségről van szó, kettős értelemben is. Egyrészt a nyolcvanas évek vége óta, a parlamentáris demokrácia megteremtésével párhuzamosan alapvetően megváltozott Magyarországon is a szépirodalom funkciója. Ma már nem kell verset írni Nagy Imre újratemetése érdekében, se novellát, se kisregényt a politikailag kimondhatatlan témáról. Csaknem minden szabad a publicisztika és a szaktudományok számára. Másrészt életünk egésze haszonzelűbb, anyagiasabb, földhözragadtabb, ideológiamentesebb lett. Többet, pontosabban, haszonzelűbben, praktikusabban szeretnénk tudni, s lám ez az olvasmányok összetételében is tükröződik!

A legutóbbi, illetve az éppen aktuális olvasmányok műfaji megoszlása

Az olvasmányok stílusa	A felnőtt könyv olvasók százalékában			
	1978 (országos felmérés)	1986 (országos felmérés)	1991 és 1993 (9 vidéki város és falu)	1996 MTA
Romantikus	12	8	2	2
Klasszikus realista (XIX. sz-i és korábbi)	8	8	5	4,8
XX. sz-i realista	21	18	13	16,8
Modern (esztétikailag értékes)	5	5	3	3,3
Szórakoztató irodalom (krimi, kalandregény, bestseller stb.)	29	35	50	40,8
Non fiction (ismeretközlő)	20	25	26	32,3
Nem megállapítható	5	1	1	1
Összesen	100	100	100	100

Az új helyzet láthatóan zavarbaejtően hat az íróársadalomra is („nem szabad közéleti témákkal foglalkozni!” – miközben még 1956 sincs igazán megírva!), de az olvasók sem keresik már a 60-as, 70-es évekhez hasonló érdeklődéssel a fikciós művek rejtett üzeneteit.

Végül vizsgáljuk meg az olvasmányok szerzőinek nemzetiségi megoszlását is!

Az előzmények után már egyáltalán nem meglepő, hogy az adatsorok ismét jól felismerhető tendenciákat, változási irányokat jeleznek. 3 évtizede folyamatosan csökken a magyar szerzők aránya, harminc éve még csaknem 60 százalék volt, s mára 39% lett. A volt szocialista, európai szerzők 4%-a csak az orosz, szovjet írókkal együtt érvényes, kerek szám. A 32 százaléknyi amerikai szerzőből, alig 0,6% mondható dél-amerikainak. Nem Faulkner, nem Hemingway, nem Williams, nem Updike, nem Salinger, nem Singer, nem Arthur Miller, nem Bellow és nem Malamud lett az olvasottabb, népszerűbb, hanem a valódi, hamisítatlan vagy éppen csak annak látszani akaró amerikai lektúr, a hazugság rózsaszínű álomvilága, a borzongató, ám nagyobb érzelmi kockázatoktól mentes bűntények sora, a kielégülést, a vágyfantáziákat biztonsággal szolgáló kommersz hódít feltartóztatatlannul.

Záróakkordként hadd tegyük közzé az éppen olvasott könyvek listájának éllavasait. A megkérdezettek közül minden századik Lőrincz L. L. műveit (A nagy mézszárlás, Monszun, Gyilkos fa, A suttogó árnyak öble, A megfojtott viking mocsara, A gyilkos mindig visszatér, A vérfarkas éjszakája stb), illetve az amerikai „slágerszerzőket” említi. Rajta kívül (Lőrincz L. L.) élő magyar irodalmat nem Sütő András és nem Lázár Ervin, nem Petri György és nem Nagy Gáspár, nem Gyurkovics Tibor és nem Konrád György, nem Nádas Péter és nem Csoóri Sándor képviselik, hanem (sorrendben) Moldova, Berkesi, Esterházy, Müller P., Vámos M. és Vitray T.

Az olvasmányok szerzőinek nemzetiségi megoszlása

A szerző nemzetisége	A felnőtt könyv olvasók százalékában			
	1978 (országos felmérés)	1986 (országos felmérés)	1991 és 1993 (9 vidéki város és falu)	1996 MTA
Magyar	58	55	44	39
Európai (volt) szocialista országok	8	4	4	4
Egyéb (főleg nyugat-)európai országok	22	29	23	24
(Észak- és Dél-)Amerika	8	7	25	32
Egyéb	1	2	3	1
Nem megállapítható	3	3	1	0
Összesen	100	100	100	100

Jelenleg olvasott könyvek

Név	Említésszám
Lőrincz L. L.	52
Cook	42
King, S	35
Steel, D.	31
Rejtő	24
Mitchell	20
Moldova	19
Biblia	17
Jókai	17
Merle	15
Fable	14
Follett	14
Marsh	13
Berkesi	12
Christie	12
Szilvási	12
Bradford	11
Remarque	11

Név	Említtésszám
Smith, W.	11
Dallos	10
Passuth	10
Woodiwiss	10

Egyébként egy évvel korábban (1995) 500 hazai pedagógus körében végzett vizsgálat adatainak összesítése után, a legutóbbi olvasmányok rangsorát Robin Cook vezette. (A menekülés mozzanatára már utaltunk, de a jelenség alaposabb vizsgálata, a részletesebb magyarázat-keresés még előttünk álló feladat.) A választásokban, értéktételekben feltáruló ízlésszerkezet változási tendenciáit érzékeltetendő egy rövid kitérőt érdemes tennünk. 1970-ben Tánczos Gábor, majd 1995-ben jómagam végeztünk egy országos jellegű olvasásszociológiai vizsgálatot a 6-18 éves korosztályokat oktató pedagógusok körében. Ragadjuk ki most a két adathalmazból a legkedveltebb szerzők élvezőnyét! A részletek mellőzésével csupán jelezzük, hogy 25 éve még a toplista 40%-a élő magyar szerzőkből állt, mára ez egyetlen főre zsugorodott.¹⁵

Az okok felderítése önálló dolgozatot igényelne, de mint eredményt, tényt, valóságmozgatót rendkívül veszélyesnek, a kultúra folytonosságát megkérdőjelezőnek ítéljük, különös tekintettel a helyi tantervek elkészítésének időszerű feladatára. Mégis, némi kiegészítéssel megerősíthetőnek látszik a már korábbi diagnózis, miszerint az egységesülő Európa felé törekedve, a globalizálódó gazdasági világrendhez közeledve a modernizálódó magyar társadalom olvasási szokásait a célszerűbbé, gyakorlatiasabbá válás jellemzi egyfelől (non fiction), másrészt viszont a valóság megszipított illúzióját nyújtó, jobbára amerikai kommersz vonzereje tűnik a legerősebbnek, s a (kortárs) magyar alkotások népszerűsége eközben folyamatosan és radikálisan csökken. És ezeket az igényeket a piac érzékenyen követi.

Kinek, miről és hogyan ír a mai hazai írók jobbik része? Ki és hogyan segít, a piaci viszonyok teljes diadalrajutása közben abban, hogy a jelen fontos művei eljussanak az értő olvasókhoz, hogy a könyvek, az olvasás, az olvasottság, az

irodalom, a versek ne csak a nyilatkozatok, a kérdőívre adott, szépítő válaszok pillérei, hanem a kultúra mindennapi gyakorlatának kitéphetetlenül nyilvánvaló részei is legyenek? Beszélhetünk-e igazi modernizációról, ha az csupán a parlamenti demokrácia megteremtésére, a működő piacgazdaság kialakítására korlátozódik, s ezek-

Pedagógusok kedvenc írói* (listavezetők)

1970		1995	
Jókai M.	27,0	Jókai M.	25,8
*Németh L.	20,0	Mikszáth K.	15,8
Hemingway	15,3	Móricz Zs.	13,2
*Berkesi	14,2	Merle, R.	10,4
*Passuth	13,3	József A.	7,6
Mikszáth K.	12,9	Németh L.	7,4
Móricz Zs.	11,7	Örkény I.	7,0
Tolsztoj, L.	10,3	Arany J.	6,2
Fekete I.	7,5	Radnóti M.	6,0
*Szilvási L.	7,4	Mann, Th.	5,4
Mann, Th.	6,7	Kosztolányi D.	5,2
Gárdonyi G.	6,5	Shakespeare	5,2
*Szabó M.	6,3	Fekete I.	5,2
*Váci	6,1	Ady E.	5,2
*Illyés Gy.	5,6	Remarque	5,0
Ady E.	4,3	*Esterházy P.	4,6
*Veres P.	4,1	Pilinszky J.	4,4
Arany J.	3,9	Móra F.	4,2
Dumas	3,8	Cook, R.	3,4
József Attila	3,8	Gárdonyi G.	3,4
*Fehér K.	3,8	Tamási Á.	3,0
Móra F.	3,7	Márquez, G.	2,8
Balzac	3,5	Petőfi S.	2,6
Hugo, V.	3,1	Sienkiewicz	2,4

* Csillaggal jelöltük a kortárs szerzőket

kel párhuzamosan nem alakul ki egy szilárd, a gyökereit számon tartó, polgári értékrenddel, erkölccsel és kultúrával is jellemezhető erős középosztály?

Könyvtárhasználat

Eltérő forrásokat használva, nem pontosan azonos arányokat tudunk kimutatni a könyvtárhasználat mértékében. A 14 éven felüli népesség 27%-a nyíltan bevallja, hogy még sohasem járt könyvtárba, 22% viszont jelenleg is könyvtárhasználónak mondja magát. (Sajnos ezt az adatot csak némi korrekcióval lehet valósnak minősíteni, hiszen mint közismert a középiskola, de főként a felsőoktatás ma már többnyire (70-80%-ban) követelményként szabja meg a bibliotékák használatát. (MTA 1996.)

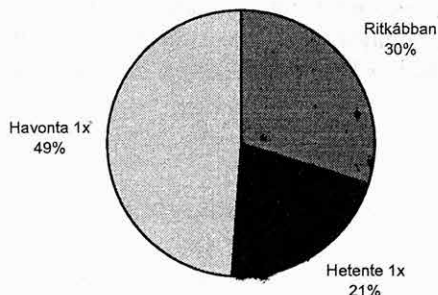
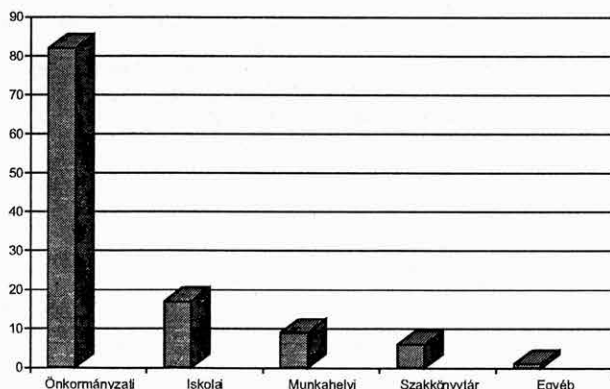
A könyvtártípusok és a látogatások megszólását az alábbi diagramok jellemzik.

A könyvtárhasználók 3/4-e negyven évnél fiatalabb⁷, azaz teljesen nyilvánvaló, hogy ma hazánkban a könyvtárak legfontosabb megrendelője maga az oktatási rendszer, különös tekintettel a közép- és felsőoktatás során kapott kötelező

feladatokra. A világtendencia hozzánk is „begyűrűzött”. A szikár tankönyveket fokozatosan felváltják a szöveggyűjtemények, az irodalomjegyzékek. Az olvasók egyre inkább gyors információt, adatot, részleteket, cikkmásolatot kérnek, s csökken a kölcsönzések száma. A leggyakoribb könyvtárlátogató a nyugdíjas, a főiskolai és egyetemi hallgató, majd a középiskolás – miközben a szakmunkástanulók és a munkások szinte nyomtalanul eltűnnek közkönyvtárainkból.⁸ Utódaik a munkanélküliek, a hajléktalanok, a magukban motyogók, az ápolatlanok, a „deviáns gyanús” egyének és csoportok pedig egyelőre a statisztikákban nem, de a könyvtárosi „konfliktusokban, nehéz helyzetekben” egyre gyakrabban tűnnek fel és okoznak mind több fejfájást az erre a típusú kommunikációra felkészítetlen könyvtárosoknak.⁹

A könyvtárak igénybevételének egyik legizgalmasabb összetevőjét próbáltuk olvasáskutatói műhelyünk fiatal munkatársával felderíteni, amikor az ország 15 nagyobb könyvtárában kétszer egy héten (1995. január 16-21. és október 30 - november 4.) át minden, az olvasók által feltett kérdést könyvtáros kollegáink rögzítettek.¹⁰ A kérdések rangsorát a nyelv- és irodalomtudomány (20%), társadalomtudományok (19%), történelem, helyismeret (16%), művészet, sport (12%) és a természettudományos témák (11%)

Milyen könyvtárat látogat és milyen gyakran?

vezették, a jogi és a hétköznapi vonatkozású kérdések 6-6%-ot képviseltek.

A fentieknél is érdekesebb talán a kérdezők kilétének áttekintése.

A kérdezők foglalkozás szerinti megoszlása	%
tanuló*	37
egyetemi hallgató	27
pedagógus	10
dolgozó	18
munkanélküli	2
nyugdíjas	5
összesen	100

Mint látható az iskolarendszerből származik a „megrendelések” 74%-a, tehát a könyvtár legfontosabb munkatársa, kollegája, partnere a pedagógus. S ez a tendencia a jövőben nyilvánvalóan erősödni fog, hiszen évről évre többen lesznek a középfokú és részben a felsőfokú oktatási intézmények tanulói, s ráadásul az 1998 szeptemberében bevezetendő új Nemzeti Alaptanterv a könyvtárhasználatra az eddigieknél is jobban épít. (Ha éppen lesz kire?)

A business information típusú, illetve a hétköznapi gondokkal, a pályaválasztással, munkavállalással kapcsolatos kérdések ma még csak ritkán fogalmazódnak meg közművelődési könyvtárainkban, s talán még annál is gyérebbek a használható válaszok.

Pedig egy hatékony piaccgazdasággal, működő parlamentáris demokráciával és erős középosztállyal, tehát konszolidált társadalmi viszonyokkal, a konfliktuskezelés begyakorlott formái-

val, vagyis szilárd értékekkel, a tettekből, gesztusokból, szavakból kiolvasható erkölccsel, kultúrával jellemezhető országnak ilyen típusú, összetett funkciókat teljesítő (gyors és hatékony tájékoztatás – de egyúttal a szociális hálónak is része) könyvtárra, jelesen közművelődési könyvtárra van és lesz szüksége.

Felhasznált irodalom

- ANDORKA Rudolf - KOLOSI Tamás - VUKOVICH György: Társadalmi riport, 1996. Budapest, Századvég 1996. 8. p.
- uo. 9.p.
- KOPP Mária - SKRABSZKY Árpád: Magyar lelkiállapot. Budapest. Végeken 1995. 304 p.
- ANDORKA Rudolf - KOLOSI Tamás - VUKOVICH György: Társadalmi riport 1996. Budapest, Századvég 1996. 10. p.
- FENYVESSYÉ BÉKEI Gabriella: Kiskondás vagy Donaldkacska (Szakdolgozat) Budapest, ELTE 1996. 37 p.
- FALUSSY Béla - VUKOVICH György: Az idő mérlegen (1963-1993.) 70-103. p. = ANDORKA R. - KOLOSI T. - VUKOVICH G.: Társadalmi Riport 1996.
- VIDRA SZABÓ Ferenc: A könyvtárhasználati szokások változásai az utóbbi 10 évben. In: Könyvtári Figyelő 1997/1. sz. 59-71. p.
- U.o.
- KONCZ Károly: Történetek a könyvtárban. MKE Budapest, 1994. 43 p.
- W. PÉTERFI Rita: Referenz kérdések vizsgálata a közművelődési könyvtárakban történt adatfelvétel alapján. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 1996. 10. sz. 34-43. p.
- GEREBEN Ferenc: Könyv, könyvtár, közönség (Kézirat) Budapest, 1996. 223 p.
- HALÁSZ Gábor - LANNERT Judit (szerk.): Jelentés a magyar közoktatásról 1995. Budapest. Országos Közoktatási Intézet 1996. 294 p.
- Könyv és olvasás '96-97. Művelődési és Közoktatási Minisztérium Budapest. MKM Dec. 15. 1996. 3 p.
- Kulturális fogyasztás. Szonda Ipsos 1996. szeptember
- NAGY Attila: Napi robotos vagy organikus értelmiségi? In: Új Pedagógiai Szemle, 1996. 12. sz. 93-104. p.

* Döntő többségében középiskolásokról van szó